

**АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ҚҰРЫЛЫМДАРЫН МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ
АДАМИ КАПИТАЛДЫ ҰЛҒАЙТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ**

**STATE SUPPORT OF AGRICULTURAL ENTITIES AS A FACTOR
IN INCREASING HUMAN CAPITAL**

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ФОРМИРОВАНИЙ
КАК ФАКТОР УВЕЛИЧЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА**

Г.И. НУРЖАНОВА*

Ph.D

Астана халықаралық университеті, Астана, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: gulislam@mail.ru*

G. NURZHANOVA*

Ph.D

Astana International University, Astana, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: gulislam@mail.ru*

Г.И. НУРЖАНОВА *

Ph.D

Международный университет Астана, Астана, Казахстан

**электронная почта автора: gulislam@mail.ru*

Аңдатпа. Аграрлық сектордың құрылымдық өзгерістері жағдайында ауыл шаруашылығы құрылымдарын мемлекеттік қолдау ауылдық аумақтардың еңбек әлеуетін дамыту факторы ретінде ерекше маңызға ие болады. Ауыл экономикасын тұрақты трансформациялау Еңбек ресурстарын тиімді пайдаланусыз, Жұмыспен қамтудың өсуінсіз және ауыл халқының өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасаусыз мүмкін емес. Зерттеудің өзектілігі көші-қон ағыны, білікті кадрлардың тапшылығы және келісілген экономикалық және әлеуметтік-инфрақұрылымдық шешімдерді талап ететін материалдық-техникалық базаны жаңарту қажеттілігі аясында артып келеді. *Мақсаты* – Қазақстан Республикасы ауылдық жерлерінің адами капиталын ұлғайту үшін аграрлық құрылымдарды мемлекеттік ынталандырудың әсерін талдау. *Әдістер* – ғылыми жарияланымдарды қарау, ақпаратты статистикалық өңдеу, мемлекеттік реттеу шараларының нәтижелілігін салыстырмалы және құрылымдық талдау және агроқұрылымдардың жұмыс істеуінің практикалық құндылығын анықтау, сондай-ақ осы тақырып бойынша қолданбалы әзірлемелердің нәтижелерін қорыту. *Нәтижелер* көрсеткендей, 2011-2024 жылдары шаруа (фермер) қожалықтарының саны 62,4% - ға өсті, ал халық шаруашылықтары 27% - ға қысқарды, бұл аграрлық бизнестегі құрылымдық өзгерістерді көрсетеді. Субсидиялау, жеңілдікпен кредиттеу және лизингтік бағдарламалар инвестициялық белсенділікті қолдайды, техникамен қайта жарақтандыруға, кооперативтік қозғалысты нығайтуға және сабақтас қызмет түрлерінде жұмыс орындарын құруды қоса алғанда, Жұмыспен қамту ауқымын кеңейтуге ықпал етеді. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы машиналары мен жабдықтарының тозуының жоғары деңгейі (шамамен 80%) еңбек өнімділігін төмендетеді және техникалық жаңғырту қажеттілігін күшейтеді. *Қорытындылар* - инновациялық өзгерістерге, ұжымдық жұмыс нысандарын жетілдіруге, "қала-ауыл" көліктік-цифрлық инфрақұрылымын және агломерациялық байланыстарды реформалауға бағдарланған мемлекеттік көмек ауылдық аудандардағы кәсіби мүмкіндіктерді арттырып, аграрлық саланың теңгерімділігін арттырып, ауылды жас мамандар үшін тартымды ететінін растайды.

Abstract. In the context of structural transformations in the agricultural sector, state support for agricultural entities is gaining particular importance as a factor in the development of the labor potential of rural areas. The stable transformation of the rural economy is impossible without the effective use of labor resources, increased employment, and the creation of conditions for the self-realization of the rural population. The relevance of the study is increasing against the background of migration outflow, a shortage of qualified personnel, and the need to update the material and

Аннотация. В условиях структурных преобразований аграрного сектора особую значимость приобретает государственная поддержка сельскохозяйственных формирований как фактор развития трудового потенциала сельских территорий. Стабильная трансформация сельской экономики невозможна без эффективного использования трудовых ресурсов, роста занятости и создания условий для самореализации сельского населения. Актуальность исследования возрастает на фоне миграционного оттока, дефицита квалифицированных кадров и потребности в обновлении материально-технической базы, что требует согласованных экономических и социально-инфраструктурных решений. *Цель* – проанализировать влияние государственного стимулирования аграрных структур для наращивания человеческого капитала сельской местности Республики Казахстан. *Методы* – рассмотрение научных публикаций, статистическая обработка информации, сравнительный и структурный анализ результативности мер государственного регулирования и определения практической ценности функционирования агроформирований, а также обобщение результатов прикладных разработок по данной теме. *Результаты* показывают, что в 2011–2024 гг. численность крестьянских (фермерских) хозяйств возросла на 62,4%, тогда как хозяйства населения сократились на 27%, что отражает структурные сдвиги в аграрном бизнесе. Субсидирование, льготное кредитование и лизинговые программы поддерживают инвестиционную активность, способствуют переоснащению техникой, укреплению кооперативного движения и расширению масштабов занятости, включая создание рабочих мест в смежных видах деятельности. Вместе с тем, высокий уровень износа сельскохозяйственных машин и оборудования (около 80%) снижает производительность труда и усиливают необходимость технической модернизации. *Выводы* подтверждают, что государственная помощь, ориентированная на инновационные перемены, совершенствование коллективных форм работы, реформирование транспортно-цифровой инфраструктуры и агломерационных связей «город–село», увеличивает профессиональные возможности в сельских районах, повышает сбалансированность аграрной отрасли и делает село привлекательным для молодых специалистов.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельскохозяйственные формирования, государственная поддержка, трудовой потенциал, инновационные преобразования, транспортно-цифровая инфраструктура, инвестиционная активность.

қауіпсіздігін қамтамасыз ететін және халықта жұмыспен қамтитын экономиканың негізгі салаларының бірі болып табылады. Тиімді мемлекеттік саясат еңбек өнімділігін арттыруға және ауылдық жерлердегі адами ресурстардың сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Қаржылық, ұйымдастырушылық және институционалдық қолдау аграрлық салаға кадрларды тарту мен оларды бекітудің қолайлы жағдайларын қалыптастырады. Ауыл еңбеккерлерінің кәсіби құзыреттерін дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Қолдау шаралары ауылдық аумақтардың әлеуметтік тартымдылығын арттыруға да бағытталған. Бұл еңбекке қабілетті халықтың көші-қон ағынын азайтуға ықпал етеді. Еңбек әлеуетінің дамуы ауыл шаруашылығы өндірісін жаңғыртумен тікелей байланысты.

Мемлекеттік бағдарламалар аграрлық құрылымдардың инновациялық белсенділігін ынталандыруда маңызды рөл атқарады. Қазақстанда ауыл шаруашылығы кооперативтері санының айтарлықтай өсуі (29,1%-ға) кооперативтерді құруды мемлекеттік қолдау немесе ынталандыру бар екенін көрсетуі мүмкін (Нуржанова Г.И., Касенова А.Ж., Сулейманов Р.Э.) [1].

Алайда, үй шаруашылықтарының, жеке кәсіпкерлердің және шаруа (фермер) қожалықтары санының қысқаруы бұл шаруашылық түрлерінде белгілі бір қиындықтардың бар екенін немесе олардың кооперативтерге бірігу процесін білдіруі ықтимал. Кооперативтердегі жұмысшылар санының 4,3%-ға төмендеуі еңбек ресурстарына қолжетімділіктің шектеулігін немесе еңбек күшіне деген сұранысты азайтатын өндірістік жаңғырту үрдістерін көрсетуі мүмкін (Акимбекова Ч.У.) [2].

Сонымен қатар ауыл шаруашылығы саласындағы еңбек әлеуетінің дамуына өндірістік инфрақұрылымның деңгейі, техникалық жарақтандырылуы және инновациялық технологиялардың енгізілуі тікелей әсер етеді. Заманауи техника мен цифрлық шешімдерді қолдану еңбек өнімділігін арттыруға және жұмыс үдерістерін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығы техникасының тозу деңгейінің жоғары болуы еңбек ресурстарын тиімді пайдалануға кедергі келтіретін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бұл жағдай өндірістік шығындардың артуына, еңбек өнімділігінің төмендеуіне және кадрлардың мотивациясының әлсіреуіне әкелуі мүмкін (Nurzhanova G.I., Tleubayeva, A.T., Niyazbekova S.U. et al.) [3].

Осыған байланысты мемлекеттік қолдау шараларының бірі ретінде техникалық жаңғыртуға, лизингтік қаржыландыруға және инвестиция тартуға ерекше мән беріледі. Бұл шаралар ауыл кәсіпкерлерінің өндірістік мүмкіндіктерін кеңейтіп, жаңа жұмыс орындарының құрылуына ықпал етеді. Ауылдық аумақтарды дамытудың агломерациялық

тәсілі де еңбек әлеуетін арттырудың маңызды бағыты болып табылады.

Әдебиетке шолу

Халықаралық зерттеулер мемлекеттік қолдаудың еңбек әлеуетіне әсерін үш негізгі арнамен түсіндіреді: қаржылық ынталандыру, институционалдық сенімділік және технологиялық жаңғырту. Бірінші арна – субсидиялар мен жеңіл қаржыландыру арқылы жұмыспен қамтуды сақтау және өндірістік белсенділікті қолдау. Екінші арна – жер және ұйымдық институттар арқылы фермердің жоспарлау көкжиегін кеңейту, тәуекелді азайту. Үшінші арна – техника мен цифрлық шешімдер арқылы еңбек өнімділігін өсіру және еңбек ресурстарының құрылымын жаңарту.

ЕО елдері контекстінде субсидиялардың фермерлік жұмыспен қамтуға ықпалы әртүрлі құралдарға тәуелді екені көрсетіледі: кейбір төлемдер жұмыс орындарын сақтауға ықпал етсе, басқалары еңбек құрылымын өзгертеді (Bojnec S., Ferto I.) [4]. Бұл нәтиже мемлекеттік қолдаудың «бір құрал – бір әсер» емес, мақсатты дизайн мен бағытталуды талап ететінін айқындайды.

Өнімділік тұрғысынан субсидиялардың тиімділігі де біркелкі емес: кей жағдайда олар шаруашылықтардың табыстылығы мен өнімділігін қолдаса, кей жағдайда әсері шектеулі болуы мүмкін (Akhmadiyeva Z., Herzfeld T.) [5]. Демек, қолдау тетіктерін бағалау кезінде тек қаржы көлемін емес, оның еңбек өнімділігіне ықпал ету арналары мен нәтижелілік көрсеткіштерін де ескеру маңызды (Kumbhakar S., Li M., Lien G.) [6]. Қытай тәжірибесі бойынша техниканы сатып алуға берілетін субсидиялар механикаландыруды жеделдетіп, үй шаруашылықтарындағы еңбек ресурстарының ауыл шаруашылығынан ауылдан тыс секторларға қайта бөлінуіне әсер ететіні дәлелденген (Meng M., Zhang W., Zhu X.) [7].

Ирандағы ауыл шаруашылығы кооперативтері бойынша эмпирикалық зерттеу кооперативтердің әлеуметтік, білім беру және өндірістік функциялары тұрақты жұмыспен қамтуды түсіндіруде жоғары үлеске ие екенін көрсетеді (Feisali M., Niknami M.) [8]. Қытай деректері негізіндегі зерттеу кооператив мүшелігі табыс пен әлеуметтік капитал арқылы ауылдық үй шаруашылықтарының субъективті әл-ауқатын арттыратынын айқындайды (Wu L., Li C., Gao Y.) [9]. Осы тұжырым еңбек әлеуетінің кең мағынада (мотивация, тұрақтылық, әлеуметтік байланыстар) қалыптасуына кооперацияның жанама әсерін көрсетеді. Макродеңгейдегі зерттеулер ауыл шаруа-

шылығындағы құрылымдық өзгерістер еңбек өнімділігіне ықпал ететінін көрсетеді (Blanco C., Raurich X.) [10].

Мемлекеттік қолдаудың өндіріс құрылымын жаңартуға, капитал сыйымдылығын арттыруға бағытталуы еңбек әлеуетінің тиімділігіне әсер етеді (Mizik T., Nagy J., Molnár E.) [11]. Сондықтан мақала тақырыбы аясында мемлекеттік қолдау тетіктерін еңбек әлеуетінің сандық және сапалық (біліктілік, өнімділік, әл-ауқат) өлшемдерімен бірлікте бағалау ғылыми негізді болып табылады.

Материалдары мен әдістері

Зерттеудің материалдық базасын Қазақстан Республикасындағы ауыл шаруашылығы құрылымдарының дамуына, мемлекеттік қолдау тетіктеріне және ауылдық аумақтардың еңбек әлеуетіне қатысты статистикалық деректер мен ғылыми жарияланымдар құрайды. Талдау барысында 2011-2024 жылдар аралығындағы ауыл шаруашылығы субъектілерінің саны, жұмыспен қамту көрсеткіштері, мемлекеттік қолдау көлемі және техникалық жаңғырту деңгейі жөніндегі мәліметтер пайдаланылды.

Зерттеуде салыстырмалы талдау әдісі қолданылып, әртүрлі ауыл шаруашылығы құрылымдарының даму үрдістері өзара салыстырылды. Құрылымдық талдау арқылы аграрлық сектордағы өзгерістердің еңбек әлеуетіне әсері айқындалды. Сонымен қатар, статистикалық деректерді өңдеу әдістері еңбек ресурстарының динамикасын және мемлекеттік қолдау шараларының нәтижелілігін бағалауға мүмкіндік берді.

Ғылыми әдебиеттерді жүйелеу әдісі арқылы шетелдік және отандық зерттеулердегі негізгі тұжырымдар жинақталды. Эмпирикалық деректерді жалпылау ауылдық аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуындағы негізгі факторларды анықтауға жағдай жасады. Зерттеу нәтижелерін түсіндіру түсіндіру (интерпретациялау) барысында логикалық талдау тәсілдері қолданылып, алынған қорытындылар ғылыми негізде тұжырымдалды. Қолданылған әдістер ауыл шаруашылығы құрылымдарын мемлекеттік қолдаудың ауылдық аумақтардың еңбек әлеуетін дамытудағы рөлін кешенді бағалауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Ауыл шаруашылығы құрылымдарын мемлекеттік қолдау еңбек әлеуетін дамытудағы негізгі факторлардың бірі ретінде ауылдық аумақтардың әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған. Мемлекеттік саясаттың тиім-

ділігі ауыл шаруашылығы субъектілерінің санының өзгеруі, жұмыспен қамту көрсеткіштері және өндірістік құрылымдардың даму динамикасы арқылы айқындалады. Осы тұрғыда ауыл шаруашылығы құрылымдық құрамындағы өзгерістерді талдау еңбек ресурстарының пайдаланылу деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

1 кесте деректері ауыл шаруашылығы құрылымдарының сандық өзгерістерін, олардың ұйымдастырушылық формаларын және еңбек әлеуетінің қалыптасуына ықпал ететін үрдістерді сипаттайды. Атап айтқанда, шаруа (фермер) қожалықтарының, кооперативтердің, мемлекеттік және мемлекеттік емес кәсіпорындардың үлесінің өзгеруі аграрлық сектордағы мемлекеттік қолдау шараларының нәтижелілігін көрсетеді.

Осыған байланысты 1 кестеде ұсынылған мәліметтер ауыл шаруашылығы құрылымдарын мемлекеттік қолдаудың ауылдық аумақтардың еңбек әлеуетін дамытудағы рөлін талдаудың бастапқы эмпирикалық негізі ретінде қарастырылады. Келесі бөлімде көрсеткіштердің динамикасы мен олардың еңбек ресурстарына ықпалы жан-жақты талданады.

Қосымша жұмыс істейтін қызметкерлер санының 160,4%-ға (2,6 есеге) өсуі еңбек нарығының икемділігі мен бейімделуін көрсетеді, алайда бұл негізгі жұмыс орнындағы жұмыспен қамтудың жеткіліксіздігін де білдіруі мүмкін.

Азаматтық-құқықтық сипаттағы келісімшарттар бойынша жұмыс істейтін қызметкерлер санының 69%-ға қысқаруы уақытша жұмыспен қамтудың азаюын және мамандарды уақытша жұмыстарға тартудағы қиындықтарды көрсетуі ықтимал. Осылайша, 1 кесте бойынша жүргізілген талдау Қазақстанның ауыл шаруашылығында кооперативтерді дамытуға басымдық берілген құрылымдық қайта ұйымдастыру үрдістерінің байқалатынын, сонымен қатар еңбек ресурстарын сақтау мен тиімді пайдалануда бірқатар мәселелердің бар екенін көрсетеді.

Ауыл шаруашылығы кооперативтері импорттық азық-түлік тауарларының жоғары үлесіне, ауыл шаруашылығы өнімдерін сатып алу бағасының төмен болуына, шикізатты ішкі өңдеудің шектеулілігіне, өңдеу қуаттарының толық пайдаланылмауына, сондай-ақ отандық өндірістің сапасы мен бәсекеге қабілеттілігінің жалпы төмендігіне байланысты мәселелерді реттеудің тиімді құралдарының бірі ретінде қарастырылады. Бұл проблемалар, соның ішінде, төмендегі жайттарды қамтиды:

- ауыл тұрғындарының кооперация идеясына деген сенімінің жеткіліксіздігі;
- кооперацияның артықшылықтары мен кооперативтердің жұмыс істеу тетіктерін түсіндіруге бағытталған жұмыстың жеткіліксіз жүргізілуі;

- басқарушы кадрлардың кәсіби даярлық деңгейінің төмендігі және білікті мамандардың жетіспеушілігі;
- кооперацияның негізгі қағидаттарының (еріктілік, демократия, «бірмүше – бірдауыс» қағидасыжәнет.б.) бұзылуы.

1 кесте – Жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы құрылымдары саны мен қызметкерлердің саны

Көрсеткіш	2022 жыл	2024 жыл 2022 жылмен салыстырғанда, %	2024 жыл
Қазақстан Республикасындағы жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы кооперативтерінің саны	3030	29,1	3 911
Үй шаруашылықтары	27 375	-20,8	21 669
Жеке кәсіпкерлер және шаруа (фермер) қожалықтары	22 800	-24,1	17 300
Занды тұлғалар	603	-34	398
Қызметкерлердің саны:			
Ауыл шаруашылығы кооперативі қызметкерлерінің тізімдік саны	7825	-4,3	7 490
Басқа ұйымдарда қосалқы жұмыс (қоса атқару) бойынша қабылданған ауыл шаруашылығы кооперативі қызметкерлерінің саны	81	160,4/2,6рет	211
Азаматтық-құқықтық сипаттағы шарттар (АҚС) негізінде жұмыс атқаратын ауыл шаруашылығы кооперативі қызметкерлерінің саны	1745	-69	542
Ескерту: дереккөз негізінде құрастырылған (Ауыл, орман, аңшылық...) [12]			

2 кестенің деректеріне сәйкес, 2024 жылы 2011 жыл мен салыстырғанда шаруа (фермер) қожалықтарының саны 62,4%-ға, мемлекеттік кәсіпорындар саны 11,8%-ға,

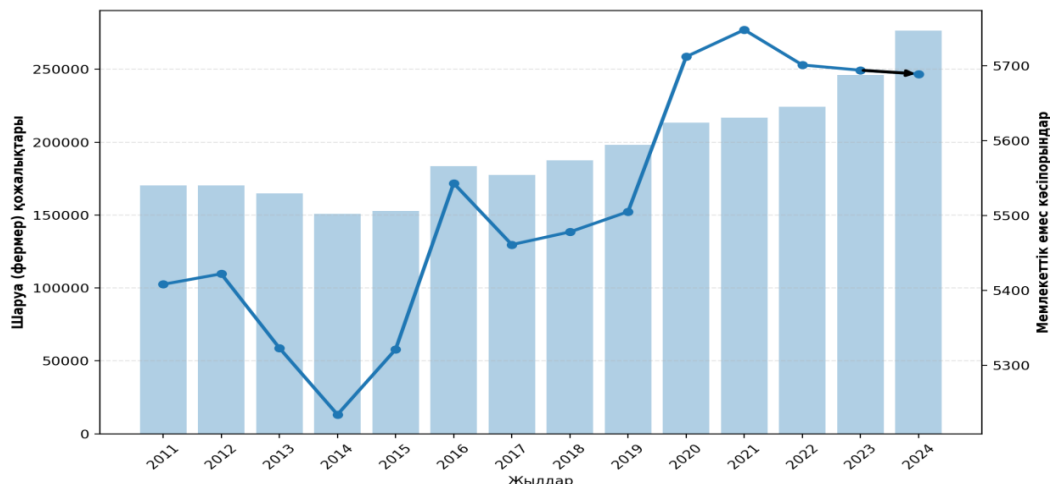
ал мемлекеттік емес кәсіпорындар саны 5,2%-ға артқан. Ал халықтың шаруашылықтарының саны 27%-ға қысқарған.

2 кесте – Қазақстан Республикасындағы 2011-2024 жылдар аралығындағы жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы құрылымдарының саны

Жылдар	Шаруа (фермер) қожалықтары	Халықтың шаруашылықтары, мың бірлік	Мемлекеттік кәсіпорындар	Мемлекеттік емес кәсіпорындар
2011	170 193	2248	34	5 408
2012	170 285	2024	30	5 422
2013	164 856	1902	28	5 323
2014	150 942	1845	37	5 234
2015	152 697	1723	32	5 321
2016	183 533	1609	30	5 543
2017	177 576	1498	33	5 461
2018	187 527	1404	33	5 478
2019	198 268	1300	34	5 505
2020	213 457	1345	35	5 712
2022	216 715	1416	35	5 748
2022	224 231	1445	37	5 701
2023	245 987	1512	35	5 694
2024	276 411	1643	38	5 689
2024 жыл 2011 жылмен салыстырғанда, %	+62,4	-27	+11,8	+5,2
Ескерту: дереккөз негізінде құрастырылған (Ауыл, орман, аңшылық...) [12]				

2011-2024 жылдараралығында Қазақстанда шаруа (фермер) қожалықтарының саны тұрақты өсім көрсеткені байқалады. Өсіресе 2020 жылдан кейін бұл көрсеткіштің айтарлықтай артқаны көрініс табады. Бұл ауыл шаруашылығы саласында шағын және орта кәсіпкерліктің белсенді дамып келе

жатқанын көрсетеді. Мемлекеттік емес кәсіпорындардың саны да біртіндеп өсіп, соңғы жылдары салыстырмалы түрде тұрақтанған. Бұл нарықтық қатынастардың күшеюімен және жеке сектордың үлесінің артуымен байланысты (1 сурет).

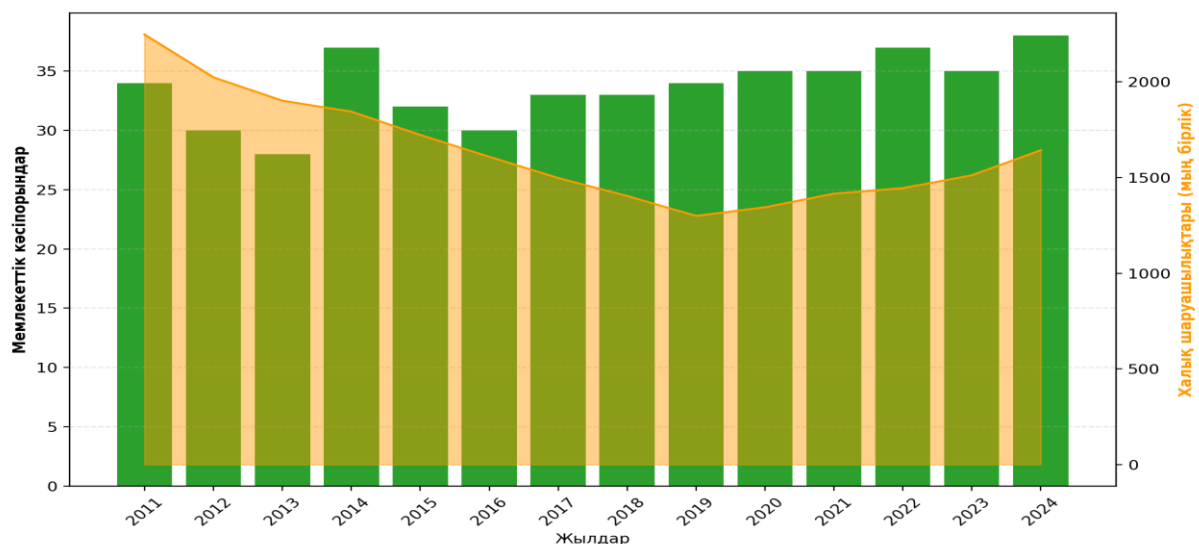


Ескерту: Ауыл, орман, аңшылық... [12]

1 сурет – 2011-2024жж. шаруа (фермер) қожалықтары мен мемлекеттік емес кәсіпорындар саны

Мемлекеттік кәсіпорындардың саны зерттелген кезең бойы аса үлкен өзгерістерге ұшырамаған. Ал халықтың шаруашылықтары (жеке қосалқы шаруашылықтар) санының 2011-2019 жылдары төмендеу үрдісі байқалады. Соңғыжылдары бұл көр-

сеткіштің қайта өсе бастауы ауылдық жерлердегі өзін-өзі қамту деңгейінің артуын көрсетеді. 2024 жылы ең басым ауыл шаруашылығы құрылымы ретінде шаруа қожалықтары анық байқалады (2 сурет).



Ескерту: Ауыл, орман, аңшылық... [12]

2 сурет – 2011-2024жж. Мемлекеттік кәсіпорындар мен халық шаруашылықтарының саны

Жалпы алғанда, диаграммалар Қазақстанның аграрлық секторында құрылымдық өзгерістер жүріп жатқанын және жеке меншік шаруашылықтардың рөлі күшейіп келе жатқанын дәлелдейді.

Ауылдық аумақтардың еңбек әлеуетін дамытудың маңызды бағыттарының бірі оларды ірі қалалық және экономикалық орталықтармен интеграциялауға мүмкіндік беретін агломерациялық тәсілді енгізу

болып табылады. Бұл тәсіл көлік және цифрлық инфрақұрылымды дамыту, тірек орталықтарын құру, сондай-ақ қала мен ауыл арасындағы тұрақты экономикалық байланыстарды қалыптастыруды көздейді. Сонымен қатар ауыл шаруашылығын дамытуға, инновациялық технологияларды енгізуге, кооперацияны нығайтуға және инвестициялар тартуға бағытталған мемлекеттік қолдау тетіктерін тиімді пайдалану маңызды болып табылады.

Мұндай интеграцияның негізгі нәтижесі – урбанизация деңгейінің артуы, өмір сүру жағдайларының жақсаруы және ауыл халқын агломерациялық үдерістерге тарту арқылы жұмыспен қамту мүмкіндіктерінің кеңеюі болып табылады. Көлік және экономикалық байланыстарды дамыту, сондай-ақ логистикалық орталықтар құру аумақтардың теңгерімді дамуына және еңбек ресурстарының мобильділігін арттыруға ықпал етеді.

Агломерациялық тәсілді енгізу ауыл шаруашылығы құрылымдарының тиімділігін арттыруға және олардың нарықпен өзара байланысын күшейтуге мүмкіндік береді. Ірі қалалармен экономикалық және инфрақұрылымдық интеграция ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізу нарықтарын кеңейтеді. Бұл өз кезегінде фермерлік қожалықтардың қаржылық тұрақтылығын нығайтады. Кооперативтер мен агроқұрылымдардың логистикалық орталықтарға жақындығы өнімді өңдеу және тасымалдау шығындарын азайтады. Сонымен қатар цифрлық технологияларды енгізу өндірістік үдерістердің ашықтығын және басқару сапасын арттырады.

Мемлекеттік қолдау мен инвестиция тарту ауыл шаруашылығы құрылымдарының инновациялық әлеуетін күшейтеді. Нәтижесінде ауылдық аумақтардың еңбек әлеуеті дамып, аграрлық сектордың бәсекеге қабілеттілігі артады.

Көлік және цифрлық инфрақұрылымды құру – «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Бұл бағыт автомобиль жолдарын салу және жаңғырту, ауылдық елді мекендерді интернет желісімен қамтамасыз ету, сондай-ақ мемлекеттік қызмет-

терді цифрландыруды көздейді. Аталған шаралар ауыл халқының экономикалық үдерістерге интеграциялануына және өмір сүру деңгейінің артуына ықпал етеді.

Агроөнеркәсіптік кешенде жаңа технологиялардың пайда болуы ауыл шаруашылығы техникасы мен жабдықтарының жаңа түрлерін өндіруді дамытудың тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Агротехникаға деген сұранысты мемлекеттік қолдау сатып алушылар үшін жеңілдетілген қаржыландыру тетіктері арқылы жүзеге асырылады.

Алайда, өкінішке қарай, ескірген технологиялар мен тозған ауыл шаруашылығы техникасы паркі еңбек өнімділігінің өсуін баяулатып, өндіріс көлемін ұлғайту мүмкіндіктерін шектейді. Бұдан бөлек, ескі техниканы пайдалану жанармай шығынының артуы, қосалқы бөлшектерді жиі ауыстыру қажеттілігі сияқты жоғары шығындармен қатар жүреді. Бұл өз кезегінде өнімнің ысырап болуына, сапасының төмендеуіне, техниканың жиі істен шығуына байланысты тоқтап қалуына және басқа да жағымсыз салдарға әкеледі. Сонымен бірге, техникалық базаны жаңғырту және инновациялық шешімдерді енгізу үшін қомақты қаржылық инвестициялар қажет.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес (ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 30 желтоқсандағы №960 қаулысымен бекітілген), негізгі міндеттердің бірі – аграршыларды техника сатып алуға ынталандыру арқылы ауыл шаруашылығы техникасы паркін жаңартуды жеделдету болып табылады. Бұл отандық және импорттық техниканы сатып алуға оның құнының бір бөлігін субсидиялау тетіктері арқылы қолдау көрсетуді, сондай-ақ лизингтік бағдарламаларды іске асыру үшін «Бәйтерек» ұлттық басқарушы холдингі» АҚ даму институттарын қаржыландыруды қамтиды (Годовой отчет АО «КазАгроФинанс») [13].

Қазіргі уақытта Қазақстандағы агроөнеркәсіптік кешен субъектілерінде негізгі ауыл шаруашылығы техникасының түрлері кезеңдер бойынша 3 кестеде жүйеленіп көрсетілген.

3 кесте – АӨК субъектілерінде негізгі ауыл шаруашылығы техникасы түрлерінің кезеңдер бойынша болуы, бірлік

Техника түрлері	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл
Тракторлар	145 224	141 750	147 731	149 895
Комбайндар	40 105	39 602	41 098	41 226
Тұқым сепкіштер	78 444	73 226	76 876	76 381
Орақтауыш машиналар	14 817	12 894	13 293	13 566
Егіс кешендері	4 060	4 302	4 743	4 987

Ескерту: дереккөз негізінде құрастырылған (Годовой отчет АО «КазАгроФинанс») [13]

.....

Елдің агроөнеркәсіптік секторында тракторлар, комбайндар және басқа да қажетті техниканы қоса алғанда, заманауи ауыл шаруашылығы техникасының айтарлықтай тапшылығы байқалады. Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы министрлігінің мәліметтеріне сәйкес, машина-трактор паркінің тозу деңгейі шамамен 80%-ға жеткен. Бұл құрамда пайдалану мерзімі 15 жылдан асатын ескірген техниканың үлесі басым. Атап айтқанда, тракторлардың 79%-ы, комбайндардың 54%-ы, тұқым

сепкіштердің 86%-ы және жаткалардың 63%-ы сындарлы жағдайда тұр. Амортизациялық нормаларға сәйкес ауыл шаруашылығы техникасының нормативтік пайдалану мерзімі 10-12 жылды құрайды.

2023 жылы ескірген ауыл шаруашылығы техникасы паркінің үлесі 70,5% болса, 2024 жылы бұл көрсеткіш 71,5%-ға дейін артқан. Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешендегі ауыл шаруашылығы техникасын жаңартуда жетекші рөлді «KazAgroFinance» АҚ атқарады (4-кесте).

4 кесте – 2022-2024 жылдар аралығындағы компанияның ауыл шаруашылығы техникасы паркін жаңартуға қатысу үлесі

Техника атауы	ҚР бойынша сатып алынған техника, бірлік	«KazAgroFinance» АҚ арқылы алынған техника, бірлік	А/ш техникасын жаңартудағы «KazAgroFinance» АҚ үлесі, %
Тракторлар	5 844	2 896	49,6
Комбайндар	1 236	507	41,0
Тұқым сепкіштер	1 685	283	16,8
Егіс кешендері	275	190	69,1
Басқалар	8 303	2 930	35,3
Барлығы	17 343	6 806	39,2

Ескерту: дереккөз негізінде құрастырылған (Годовой отчет АО «КазАгроФинанс») [13]

Жыл сайынғы жаңарту деңгейі 12,5% болуы тиіс технологиялық талаптарға қарамастан, ауыл шаруашылығы техникасын нақты ауыстыру қарқыны 3,5%-дан аспай отыр.

Ауыл шаруашылығы техникасын жеткізушілердің қазіргі құрылымына жаһандық та, жергілікті де өндірушілер кіреді. Халықаралық ойыншылардың қатарында Ростсельмаш (Ресей), Гомсельмаш, Минск трактор зауыты, Бобруйскагропромаш (Беларусь), John Deere, Case IH, New Holland (АҚШ), CLAAS (Германия), Techsystems Kft (Канада) және басқа да компаниялар бар. Бұл өндірушілер техниканы жеткізуде әртүрлі қатысу форматтарын қолданады. Ресейлік, беларусьтік, неміс және қытайлық компаниялар жергілікті жерде жинақтау өндірістерін ұйымдастырып, локализациялау деңгейін арттырды.

Қазақстанда бұл компаниялар құрасыру саласында бірқатар серіктестермен өзара әрекеттеседі, олардың қатарында «Семаз» ЖШС, «КАИК» ЖШС, «СТ Эсэмбли» ЖШС, «Агромашхолдинг КЗ» АҚ, «Kazrost Engineering Ltd.» жеке компаниясы, «КАМАЗ-Инжиниринг» АҚ, «Сарыарқаавтопром» ЖШС, «Қостанай трактор зауыты» ЖШС, «Дон Мар» ЖШС, «ДАФА» фирмасы ЖШС, «AVAGRO» ЖШС, «Қостанай агро-механикалық зауыты» ЖШС және «Kaz Kioti» ЖШС бар.

Республикалық деңгейде Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы

министрлігі, «Бәйтерек» ұлттық басқарушы холдингі АҚ, «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ және «ҚазАгроФинанс» АҚ жеке фермерлік қожалықтар мен ауыл кәсіпкерлерін қолдауға бағытталған түрлі шараларды жүзеге асырады, бұл өз кезегінде ауылдағы жұмыспен қамту деңгейіне әсер етеді.

«Аграрлық несие корпорациясы» АҚ агроөнеркәсіптік секторды несиелендіру мен қаржылық қолдауды қамтамасыз ететін негізгі ұйым болып табылады. Ал «ҚазАгроФинанс» АҚ аграрлық секторды қолдау мақсатында ауыл шаруашылығы техникасы мен жабдықтарын қаржылық лизинг арқылы ұсынуға маманданған. Бұл ұйымдар ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау бағдарламалары аясында қызмет атқарады.

Компания «Кең дала», «Агробизнес», «Іскер», «Жастарды микронесиелеу» сияқты несиелеу бағдарламалары бойынша қызмет жүзеге асырылады (5 кесте).

5 кестенің деректері 2023 жылы «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ бағдарламалары аясында ауыл кәсіпкерлерін несиелеу нәтижелерін көрсетеді, бұл өз кезегінде ауылдық аумақтардың еңбек әлеуетін дамытуға несиелік қолдаудың елеулі үлес қосатынын дәлелдейді. «Кең дала» АҚ, «Агробизнес» АҚ, «Іскер» АҚ және «Жастарды микронесиелеу» АҚ сияқты бағдарламалар мыңдаған ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін қолдап, жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етуде.

5 кесте – «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ бағдарламалары бойынша несиелеу нәтижелері

Керсеткіштер	АҚ «Кеңдала»	АҚ «Агробизнес»	АҚ «Іскер»	АҚ «Жастарды микро- несиелеу»
Несие сомасы, млн теңге	140 000	168 044	20 978	23 110
Қаржыландырылған ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің (АШТӨ) саны, бірлік	3 796	3 700	2 946	4 983
Негізгі құралдар (жабдықтар мен техника) сатып алу, млн теңге	-	50 048	1 037	58
Биоактивтер сатып алу, млн теңге	-	60 430	8 946	12 219
Айналым капиталын толықтыру, млн теңге	-	51 248	2 694	1 230
Құрылыс-монтаж жұмыстары (ҚМЖ), млн теңге	-	6 318	35	9
Ауыл шаруашылығына жатпайтын бизнес	-	-	8 266	9 594
Құрылған жұмыс орындарының саны, бірлік	-	1 518	890	50
Ескерту: дереккөз мәліметтері негізінде автор құрастырған (Годовой отчет АО КазАгроФинанс») [13]				

Мысалы, АҚ «Агробизнес» бағдарлама-сының арқасында 1518 жұмыс орны құрыл-ған, бұл несиелік қолдаудың жұмыспен қам-туға оң әсерін көрсетеді. Биоактивтерге ин-вестиция салу және негізгі құралдарды жа-ңарту еңбек өнімділігін арттыруда және ауыл шаруашылығын жаңғыртуда маңызды рөл атқарады (Кредитование агробизнеса) [14].

Бұл шаралар материалдық-техникалық базаны нығайтумен қатар, ауыл шаруашы-лығына жатпайтын бизнес сияқты жаңа бағыттардың дамуына мүмкіндік береді. Нәтижесінде ауылдық аумақтардың эконо-микасы әртараптанып, олардың тұрақты-лығы арта түседі.

2024 жылы ауыл шаруашылығын суб-сидиялауға 500 млрд. теңгеден астам қара-жат бөлінді, бұл ауылдық аумақтардың еңбек әлеуетін нығайтуға тікелей ықпал етеді. Осы қаражаттың 115,9 млрд. теңгесі мал шаруашылығын қолдауға, ал 318,1 млрд. теңгесі өсімдік шаруашылығын дамы-туға және қаржылық құралдарды пайда-лануға бағытталды (2024 жылға АӨК суб-сидиялары) [15].

Аталған шаралар аграрлық сектордың экономикалық тұрақтылығын арттырып қана қоймай, жаңа жұмыс орындарын құруға, кадрлардың біліктілік деңгейін көтеруге және жастарды ауылдық жерлерде еңбек етуге тартуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республи-касы Үкіметінің резервтерінен қосымша бө-лінген 60 млрд. теңге ауыл шаруашылығы өндірісін нығайтуға ықпал етіп, жұмыспен қамту деңгейінің артуына және еңбек бел-сенділігінің жоғарылауына жағдай жасайды.

Ауыл шаруашылығына бағытталған ауқымды қаржылық инвестициялар ауыл-дық аумақтардың еңбек әлеуетінің өсуіне тікелей әсер етіп, олардың әлеуметтік-экономикалық дамуына серпін береді.

Мемлекеттік қаржыландыру субсидия-лар мен несиелеу түрінде жұмыспен қамтуды ынталандырудың және еңбек өнімділігін арттырудың маңызды құралы болып табылады. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы техникасын жаңарту жөнін-дегі талдау саланы одан әрі жаңғыртуға қосымша инвестициялар қажет екенін көрсетеді, бұл еңбек әлеуетін тиімді пайдалану мен кадрлардың біліктілігін арттырумен тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарының еңбек әлеуеті өндіріс тиім-ділігін арттыруға, жұмыспен қамту жағдай-ларын жақсартуға және ауыл халқының өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктерін кеңей-туге бағытталған кешенді қолдау жағдайын-да одан әрі дамудың зор мүмкіндіктеріне ие.

Талқылау

Агроөнеркәсіптік кластерлер мен коопе-рацияны дамыту фермерлерді қолдауға және ауыл шаруашылығы кооперациясын нығайтуға бағытталған бағдарламалардың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл тетік ұсақ фермерлерді кооператив-терге біріктіруді көздейді, нәтижесінде ресурстарды бірлесіп пайдалану, өнімділікті арттыру және ірі нарықтарға шығу мүмкіндігі кеңейеді.

Ауыл шаруашылығына инновациялық технологияларды енгізу Қазақстан Респуб-ликасының агроөнеркәсіптік кешенін дамы-тудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжы-рымдамасы аясында «Смарт ферма» ба-ғыты бойынша жүзеге асырылады. Цифр-лық технологияларды қолдану, өндірістік үдерістерді автоматтандыру және дәлме-дәл егіншілік өнімділікті едәуір арттыруға, шығындарды азайтуға және ауыл шаруа-шылығы өндірісінің экологиялық тұрақты-лығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Инвестиция тарту және шағын бизнесті дамыту «Бастау» жобасы аясында жүзеге

асырылады. Бұл бағытта қолайлы инвестициялық ахуал қалыптастыруға, салықтық режимді оңайлатуға және агротуризмді дамытуға ерекше көңіл бөлінеді, бұл өз кезегінде ауылдық аумақтардағы кәсіпкерлік белсенділікті ынталандырады.

Қазақстандағы ауылдық аумақтарды дамытудың агломерациялық тәсілі ауылдық елді мекендерді экономикалық тұрғыдан белсенді аймақтарға интеграциялауға бағытталған стратегиялық бағыт болып табылады. Ауыл шаруашылығын қолдау, инфрақұрылымды дамыту, инновациялық технологияларды енгізу және инвестиция тарту шараларын қамтитын кешенді саясат ауылдық аумақтардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

1. 2011-2024 жылдар аралығындағы статистикалық деректер шаруа (фермер) қожалықтары санының айтарлықтай өскенін, ал халықтың жеке шаруашылықтарының қысқарғанын көрсетеді, бұл аграрлық сектордағы құрылымдық өзгерістердің жүріп жатқанын дәлелдейді.

2. Агроөнеркәсіптік кешендегі техника паркінің жоғары деңгейде тозуы еңбек өнімділігін арттыруға кедергі келтіріп отырған маңызды мәселе болып табылады.

3. «ҚазАгроФинанс» АҚ мен «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ арқылы жүзеге асырылатын қаржылық қолдау тетіктері ауыл шаруашылығы техникасын жаңартуға, инновациялық технологияларды енгізуге және өндіріс тиімділігін арттыруға мүмкіндік беріп отыр.

4. Агломерациялық тәсілді енгізу, инфрақұрылымды дамыту, кооперацияны кеңейту және агробизнеске инвестиция тарту ауылдық аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын жеделдетуге бағытталған маңызды бағыттар болып табылады.

5. Ауыл шаруашылығы құрылымдарын кешенді мемлекеттік қолдау еңбек әлеуетін нығайтудың, аграрлық сектордың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың және ауылдық аумақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз етудің маңызды тетігі болып табылады.

Мүдделер қақтығысы: автор мүдделер қақтығысы жоқ деп мәлімдейді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Нуржанова, Г.И. Трудовой потенциал села как фактор роста конкурентоспособности АПК Республики Казахстан / Г.И. Нуржанова, А.Ж. Касенова, Р.Э. Сулейманов // Проблемы агротуризма. – 2021. – №1. – С. 155-163. <https://doi.org/10.46666/2021-1-2708-9991.19>

[2] Акимбекова, Ч.У. Семейные хозяйства

населения в условиях модернизации аграрного сектора Казахстана / Ч.У. Акимбекова // Проблемы агротуризма. – 2023. – №2. – С. 147-157. <https://doi.org/10.46666/2023-2.2708-9991.14>

[3] Nurzhanova, G.I. Improvement of Agricultural Policy of Kazakhstan in Improving the Use of Labor Potential of Rural Areas / G.I. Nurzhanova, A.T. Tleubayeva, S.U. Niyazbekova, A.A. Ilyas, L.A. Maisigova // Procceed. Digital Agriculture for Food Security and Sustainable Development of the Agro-Industrial Complex. – Cham: Springer, 2023. – 167 p.

[4] Bojnec, S. Do different types of Common Agricultural Policy subsidies promote farm employment? / S. Bojnec, I. Ferto // Land Use Policy. – 2022. – Vol. 112. – P. 105-118 <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105823>

[5] Akhmadiyeva, Z. How does practice match land laws in Central Asia? / Z. Akhmadiyeva, T. Herzfeld // Land Use Policy. – 2021. – Vol.109. – Article 105726. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105726>

[6] Kumbhakar, S. Do subsidies matter in productivity and profitability changes? / S. Kumbhakar, M.Li, G. Lien // Economic Modelling. – 2023. – Vol. 123. – P. 106-112. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106264>

[7] Meng, M. Machinery structure, machinery subsidies, and agricultural productivity: Evidence from China / M. Meng, W. Zhang, X. Zhu // Agricultural Economics. – 2024. – Vol. 5. – Issue 2. – P. 223–246. <https://doi.org/10.1111/agec.12820>

[8] Feisali, M. Towards sustainable rural employment in agricultural cooperatives: Evidence from Iran's desert area / M. Feisali, M. Niknami // Journal of the Saudi Society for Agricultural Sciences. – 2021. – Vol. 20. – Issue 7. – P.425–432. <https://doi.org/10.1016/j.jssas.2021.05.004>

[9] Wu, L. Regional agricultural cooperatives and subjective wellbeing of rural households in China / L. Wu, C. Li., Y. Gao // Regional Science Policy & Practice. – 2022. – Vol. 14 (S2). – P. 138–159. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12502>

[10] Blanco, C. Agricultural composition and labor productivity / C. Blanco, X. Raurich // Journal of Development Economics. – 2022. – Vol. 158. – Article 102934. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2022.102934>

[11] Mizik, T. Challenges of employment in the agrifood sector of developing countries-a systematic literature review / T. Mizik, J. Nagy, E.M. Molnár // Humanities and Social Sciences Communications. – 2025. – Vol.12. – Article 62 <https://doi.org/10.1057/s41599-024-04308-3>

[12] Ауыл, орман, аңшылық және орман статистикасы [Электрондық ресурсы]. – 2025. – URL: <https://www.stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/> (қаралған күні: 22.12.2025).

[13] Годовой отчет АО «ҚазАгроФинанс» [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: https://www.kase.kz/files/emitters/KAFI/kafip_2022_rus.pdf (дата обращения: 22.12.2025).

[14] Кредитование агробизнеса [Электронный ресурс]. - 2025. - URL: <https://www.agrocredit.kz/ru> (дата обращения: 22.12.2025).

[15] 2024 жылға АӨК субсидиялары [Электрондық ресурс]. - 2024. - URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details> (қаралған күні: 22.12.2025).

References

[1] Nurzhanova, G.I., Kasenova, A.Zh. & Su-leimanov, R.E. (2021). Trudovoj potencial sela kak faktor rosta konkurentosposobnosti APK Respubliki Kazakhstan [Labor potential of rural areas as a factor in increasing the competitiveness of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 1, 155–163. <https://doi.org/10.46666/2021-1-2708-9991.19> [in Russian].

[2] Akimbekova, Ch.U. (2023). Semejnye hozjajstva naselenija v uslovijah modernizacii agrarnogo sektora Kazakhstana [Households of the population under the modernization of the agricultural sector of Kazakhstan]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 2, 147–157. <https://doi.org/10.46666/2023-2.2708-9991.14> [in Russian].

[3] Nurzhanova, G.I., Tleubayeva, A.T., Niyazbekova, S.U., Ilyas, A.A. & Maisigova, L.A. (2023). Improvement of Agricultural Policy of Kazakhstan in Improving the Use of Labor Potential of Rural Areas. In *Digital Agriculture for Food Security and Sustainable Development of the Agro-Industrial Complex*, 167. Cham: Springer [in English].

[4] Bojnec, S. & Ferto, I. (2022). Do different types of Common Agricultural Policy subsidies promote farm employment? *Land Use Policy*, 112, 105–118. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105823> [in English].

[5] Akhmediyeva, Z. & Herzfeld, T. (2021). How does practice match land laws in Central Asia? *Land Use Policy*, 109, 105726. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105726> [in English].

[6] Kumbhakar, S., Li, M. & Lien, G. (2023). Do subsidies matter in productivity and profitability changes? *Economic Modelling*, 123, 106–112. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106264> [in English].

[7] Meng, M., Zhang, W. & Zhu, X. (2024). Machinery structure, machinery subsidies, and agricultural productivity: Evidence from China. *Agricultural Economics*, 5 (2), 223–246. <https://doi.org/10.1111/agec.12820> [in English].

[8] Feisali, M. & Niknami, M. (2021). Towards sustainable rural employment in agricultural cooperatives: Evidence from Iran's desert area. *Journal of the Saudi Society for Agricultural Sciences*, 20 (7), 425–432. <https://doi.org/10.1016/j.jssas.2021.05.004> [in English].

[9] Wu, L., Li, C. & Gao, Y. (2022). Regional agricultural cooperatives and subjective wellbeing of rural households in China. *Regional Science Policy & Practice*, 14 (S2), 138–159. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12502> [in English].

[10] Blanco, C. & Raurich, X. (2022). Agricultural composition and labor productivity. *Journal of Development Economics*, 158, 102934. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2022.102934> [in English].

[11] Mizik, T., Nagy, J. & Molnár, E.M. (2025). Challenges of employment in the agrifood sector of developing countries-a systematic literature review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12, 62. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-04308-3> [in English].

[12] Auyl, orman, anshylyq және orman statistikası [Agriculture, forestry, hunting and forest statistics] (2025). Available at: <https://www.stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/> (date of access: 22.12.2025) [in Kazakh].

[13] Godovoj otchet AO «KazAgroFinans» [Annual report of JSC «KazAgroFinans»] (2022). Available at: https://www.kase.kz/files/emitters/KAFI/kafip_2022_rus.pdf (date of access: 22.12.2025) [in Russian].

[14] Kreditovanie agrobiznesa [Agribusiness lending] (2025). Available at: <https://www.agrocredit.kz/ru> (date of access: 22.12.2025) [in Russian].

[15] 2024 жылға АӨК субсидиялары [Subsidies of the agro-industrial complex for 2024] (2024). Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details> (date of access: 22.12.2025) [in Kazakh].

Автор туралы ақпарат:

Нуржанова Гулмира Исламовна – негізгі автор; Ph.D; Экономика жоғары мектебінің аға оқытушысы; Астана халықаралық университеті; 010000 Қабанбай батыр даңғ., 8, Астана қ., Қазақстан; e-mail: gulislam@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1456-2157>

Information about the author:

Nurzhanova Gulmira – The main author; Ph.D; Senior Lecturer of the Higher School of Economics; Astana International University; 010000 KabanbaiBatyr Ave., 8, Astana, Kazakhstan; e-mail: gulislam@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1456-2157>

Сведения об авторе:

Нуржанова Гулмира Исламовна – основной автор; Ph.D; старший преподаватель Высшей школы экономики; Международный университет Астана; 010000 пр. Кабанбай Батыра, 8, г.Астана, Казахстан; e-mail: gulislam@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1456-2157>